

## Narativita a teologie u Marka a Lukáše\*

---

Ladislav Tichý

Evangelia podle Marka a podle Lukáše jsou si v rámci čtyř novozákonních evangelií nepochybně blízká a příbuzná svým obsahem. Na této blízkosti se také zakládá dnes nejrozšířenější teorie řešení synoptické otázky, tj. hledání odpovědi na otázku, jak synoptická evangelia vznikla. A tou dnes nejčastěji přijímanou odpovědí je tzv. teorie dvou pramenů. Ta mj. říká, že autor Lukášova evangelia měl k dispozici Markovo evangelium, o které se opíral jako o jeden ze dvou z hlavních pramenů při sepisování svého díla. I neškolený čtenář obou zmíněných evangelií však snadno pozná, že po stylistické stránce se Markovo a Lukášovo evangelium od sebe zřetelně odlišují. V obou evangeliích však prostorově převládají texty, které mají narativní charakter. To není překvapivé, protože to odpovídá tematice těchto (a samozřejmě také zbývajících dvou novozákonních) evangelií. Oba evangelisté, Marek a Lukáš, ovšem nenapsali svoje evangelium, aby pouze upoutali pozornost svých čtenářů, popř. aby je zabavili svými narativními texty, ale hlavní pohnutkou pro sepsání obou evangelií bylo nepochybně teologické hledisko. To samozřejmě ještě neznamená, že teologické perspektivy jsou v obou dílech stejné. Ale v obou evangeliích rozhodně nacházíme obojí prvky: narativní texty i teologii. Proto se nabízí otázka po vzájemném vztahu těchto kategorií, tj. jak se teologie a narativita v každém z těchto evangelií navzájem ovlivňují a podmiňují.

V obou evangeliích je k dispozici dost velký počet textů, na nichž by bylo možné tuto problematiku zkoumat. Jsou to jednak texty, které jsou oběma evangeliím společné. Lukášovo evangelium však nabízí i řadu textů, které jsou tomuto evangeliu vlastní. V nich je právě možné zřetelně poznat vypravěčské umění evangelisty Lukáše. Kvůli omezenému prostoru tohoto příspěvku se budeme věnovat pouze třem vybraným perikopám. Dvě z nich (povolání celníka Leviho a uzdravení slepce u Jericha) jsou jak u Marka (2,13–17; 10,46–52), tak u Lukáše (5,27–32; 18,35–43). Zde budeme moci zjistit na základě srovnání, jakým způso-

---

\* Tento článek byl zpracován v rámci projektu IGA CMTF\_2012\_006 „Narativita a teologie“.

bem se v každém z obou evangelií uplatňuje narativita a teologie. K těmto textům přibereme ještě jeden, který má jen Lukáš, a to o vrchním celníku Zacheovi (Lk 19,1–10). Ten může dodatečně demonstrovat, jak se v třetím synoptickém evangeliu snoubí vypravěčské umění s teologií. Z toho, čím se zabývá narativní analýza,<sup>1</sup> se soustředíme především na hlavní linie a tendence vyprávění v daných perikopách. I tento poněkud selektivní postup bude snad dostatečným nástrojem pro dosažení daného cíle, tj. schopnosti charakterizovat vztah narativity a teologie ve dvou synoptických evangeliích. Naše zkoumání nemůže být samozřejmě jen synchronní, jak by to odpovídalo pouze čistě narativní analýze, ale právě v rámci zkoumání zpracování textů dvěma různými evangelisty bude nutné uplatnit také diachronní pohled.

## 1. POVOLÁNÍ CELNÍKA LEVIHO

O povolání celníka Leviho vypráví evangelista Marek v perikopě, kterou většina badatelů vymezuje verši 13. až 17. v 2. kapitole evangelia. Paralelní text v Lukášově evangeliu najdeme v 5,27–32. U tohoto paralelního textu nemáme žádný rozumný důvod předpokládat, že by při jeho sestavování měl evangelista Lukáš k dispozici nějaký jiný text, než je text, který máme v Mk 2,13–17. Ani předpoklad nějaké další tradice mimo Markovo evangelium se nejeví opodstatněný. Samotná perikopa v Markově evangeliu však klade některé otázky, které se týkají její koherence. Je to hlavně formulace ve v. 15 ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, která umožňuje nejen překlad „v jeho domě“, ale i „ve svém domě“, tzn. jako místo stolování s celníky a hříšníky lze chápat nejen dům celníka Leviho, ale i dům Ježíšův. To je snad hlavním důvodem pro řešení některých autorů, kteří v rámci oddílu Mk 2,13–17 spatřují dva samostatné texty: jednak

<sup>1</sup> K narativní analýze a k jejím různým možnostem viz zvláště W. EGGER, *Methodenlehre zum Neuen Testament: Einführung in linguistische und historisch-kritische Methoden*, Freiburg: Herder, 1987, s. 119–133; přepracované vydání: W. EGGER – P. WICK, *Methodenlehre zum Neuen Testament: Biblische Texte selbständig auslegen*, Freiburg: Herder, 2011, s. 174–193. Srov. také M. A. POWEL, „Narrative Criticism,” in *Methods of Biblical Interpretation: Excerpted from the Dictionary of Biblical Interpretation*, ed. J. H. Hayes, Nashville: Abingdon Press, 1999, s. 169–172. Podle monografie J. L. RESSEGUIE, *Narrative Criticism of the New Testament: An Introduction*, Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2005, s. 18n, se „narrative criticism“ zaměřuje na to, „how biblical literature works as literature,“ a analyzuje „what“ a „how“ textu.

vyprávění o povolání celníka Leviho (v. 13–14) a jednak Ježíšovo stolování s celníky a hříšníky (v. 15–17).<sup>2</sup> Minimálně relativní samostatnost a postradatelnost úvodního 13. verše může vést ojediněle k tomu, že Mk 2,13 je přiřazen k předcházející perikopě o uzdravení ochrnutého a moci odpouštět hříchy.<sup>3</sup> Ale nezaujatá četba textu přivádí k celkem logickému závěru, že evangelista Marek zřejmě chápal text 2,13–17 jako jeden celek. Podle jeho chápání se stolování Ježíše a jeho učedníků s lidmi nevalné pověsti konalo v domě celníka Leviho. Tak také Markovu textu porozuměl evangelista Lukáš, protože v Lk 5,29 je jednoznačně řečeno, že „Levi mu (= Ježíšovi) uspořádal velkou hostinu ve svém domě.“

Text, který se nachází v Mk 2,13–17, měl za sebou už určitou historii, než mu evangelista Marek dal tu podobu, kterou máme v jeho evangelii. Tuto tradici se zde nemusíme snažit detailně zkoumat. Ale důležitý může být pro nás jistě rozsah evangelistovy redakční práce.<sup>4</sup> Tady však nelze podle všeho dospět k úplně jistým závěrům. Nejjasnější se jeví otázka úvodního v. 13, který je zřejmě ve své podstatě výsledkem redakční práce evangelisty Marka. Evangelista chtěl vytvořit přechod od předcházející perikopy (2,1–12) o Ježíšově moci nejen uzdravovat, ale také odpouštět hříchy. Ovšem Markova zmínka o Ježíšově učení u „moře“ (bez uvedení jeho obsahu) měla asi také pomoci čtenářům, aby mohli potom lépe vnímat Leviho odpověď na Ježíšovu výzvu k následování ve v. 14. Jinak se zdá, že evangelista Marek už převzal text perikopy alespoň v hlavních rysech z tradice. Málo pravděpodobný se proto jeví např. názor J. Gnily, že teprve Marek spojil dva původně samostatné texty, tj. vyprávění o povolání celníka Leviho a vyprávění o Ježíšově stolování s celníky a hříšníky.<sup>5</sup> Ještě méně lze obhajovat názor R. Pesche, který počítá s tím, že se vyprávělo o Ježíšově stolování v domě celníka Leviho, ale že teprve sám evangelista k němu doplnil text o povolání Leviho.<sup>6</sup> Jako Markovy vlastní formulace přicházejí v úvahu právě ně-

<sup>2</sup> Tak např. V. TAYLOR, *The Gospel according to St. Mark: The Greek Text with Introduction, Notes, and Indexes*, 2. vyd., London: Macmillan, 1966, s. 201 a 203; W. LANE, *The Gospel according to Mark: The English Text With Introduction, Exposition, and Notes*, NICNT, Grand Rapids: Eerdmans, 1974, s. 99 a 102n.

<sup>3</sup> Tak C. FOCANT, *L'évangile selon Marc*, Paris: Cerf, 2004, s. 106n. a 115n.

<sup>4</sup> O tradici a redakci Mk 2,13–17 viz kromě komentářů podrobněji také: L. TICHÝ, „Tradice a redakce perikopy o povolání celníka Leviho (Mk 2,13–17),“ in P. FARKAŠ a kol., *Textový, exegetický a teologický výskum evanjelia podľa Marka*, Bratislava: Univerzita Komenského, 2011, s. 15–29.

<sup>5</sup> Viz J. GNILKA, *Das Evangelium nach Markus*, EKK II/1, Zürich: Benziger, 1978, s. 104.

<sup>6</sup> Viz R. PESCH, *Das Markusevangelium*, sv. 1, Freiburg: Herder, 1976, s. 162n.

kteřé dodatky či rozšíření ve vyprávění. Asi většina autorů počítá s tím, že v. 15c („bylo jich totiž mnoho, kteří ho následovali“) vyšel z Markova pera, protože se jedná o jakousi doplňující poznámku. Ale ani tento závěr nemusí být úplně jistý.<sup>7</sup> Podobně lze uvažovat také o participiální vazbě ve v. 16 „když uviděli, že jí s hříšníky a celníky (ιδόντες ὅτι ἐσθίει μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ τελωνῶν).“ Ale jistota o Markově zásahu se může jevit snad ještě menší.<sup>8</sup> Markův podíl na narativním charakteru perikopy Mk 2,13–17 se tedy projevil především v zasazení tohoto dílčího textu do kontextu s formulováním úvodního 13. verše a potom také tím, že se nesnažil sled vyprávění příliš uhlazovat, ale spíše mu šlo o vyjádření obsahu, k jehož přesvědčivému sdělení měly jistě přispět i všechny účinkující osoby (Ježíš, celník Levi, učedníci a další lidé na jedné straně a zákoníci farizejů na straně druhé). Vše pak završují Ježíšovy výroky ve v. 17.<sup>9</sup> Pro evangelistu se hlavní důraz na obsah samozřejmě kryje s jeho teologickým zájmem. Marek chtěl perikopou 2,13–17 zřejmě dát svým čtenářům další možnost a příležitost k poznání toho, kdo je Ježíš. Jak vyplynulo z předcházející perikopy 2,1–12, on má moc odpouštět hříchy. Tuto moc uplatňuje i tím, že povolává k následování lidi nevalné pověsti, jakým byl celník Levi. Chová se jako lékař, který je sám zdravý, ale je ochoten a připraven pomoci nemocným a zachránit je.

Podíváme-li se na paralelní perikopu u Lukáše (5,27–32), je její celistvost, jak už bylo naznačeno v poukazu na explicitní fungování Leviho coby hostitele Ježíše a jeho učedníků v Lk 5,29, zcela nesporná. Rozdíly oproti Markovi můžeme v první řadě hodnotit jako stylistické. Lukášův sled vyprávění je mnohem přímější, bez nadbytečných dodatků a vysvětlení. Do sporu Ježíše s odpůrci jsou plněji zapojeni také učedníci, když – na rozdíl od Marka – je výtku ohledně stolování formulována v 2. osobě množného čísla („proč jíte a pijete“). Ke stylistickým úpravám patří také vynechání obsahu Mk 2,13, i když třetí evangelista využil v Lk 5,27 slovesný tvar ἐξῆλθεν (vyšel), aby mohl potom názorně líčit, že Ježíš spatřil (ἐθεάσατο) Leviho (v Mk 2,14 je obecnější εἶδεν „uviděl“). To pak vytváří zcela hladké vyprávění. Lukáš však zřejmě neměl porozumění pro teologický význam informace o Ježíšově učení, o němž se domní-

<sup>7</sup> K důvodům pro a proti viz např. TICHÝ, „Tradice a redakce“, s. 26n.

<sup>8</sup> Srov. TICHÝ, „Tradice a redakce“, s. 27.

<sup>9</sup> Je aspoň pravděpodobné, že také oba Ježíšovy výroky, které jsou v závěrečném verši perikopy (Mk 2,17), evangelista už převzal z tradice. K tomu viz blíže: TICHÝ, „Tradice a redakce“, s. 22–24.

váme, že je v textu Mk 2,13 zahrnut. Třetí synoptický evangelista však doplnil do Markova textu dvě nesporná teologická upřesnění. V 5,28 na rozdíl od Marka říká, že Levi nejprve „opustil všechno“, než vstal a Ježíše následoval. V posledním verši perikopy potom na závěr druhého Ježíšova výroku připojuje εἰς μετάνοιαν, tj. „k pokání“ či „k obrácení“, aby bylo zřejmé, že nestačí být hříšníkem, aby se někdo mohl připojit k Ježíšovi, ale je třeba změnit svůj život.

Perikopa o povolání celníka Leviho v podání evangelistů Marka a Lukáše ukazuje poněkud odlišný přístup ke zpracování textu z narativního hlediska. Marek vypráví tak, že se snaží především informovat a nehledí tolik na uhlazenost textu. Proto jeho vyprávění obsahuje vysvětlující dodatky nebo vyjádření, která odbočují od přímé narativní linie (viz např. Mk 2,16). Zmíněná snaha informovat je zřejmě nesena teologickým záměrem, který u Marka zní: přivést čtenáře a posluchače evangelia ke správné odpovědi na otázku, kdo je Ježíš. Lukáš naopak dbá na koherentní charakter vyprávění. Má přitom nepochybně na mysli, aby také kvalita vyprávění zapůsobila na čtenáře jeho evangelia. Současně je ovšem třeba rovněž vidět, že mu jde v neposlední řadě také o teologické poselství. Čtenáři jeho evangelia mají poznat Ježíše i s jeho požadavky, které klade na ty, kdo ho chtějí následovat. Tomu mají sloužit také změny či zvýrazňující doplňky v Lk 5,27.28. Lukáš však zřejmě neusiloval úzkostlivě o to, aby přebíral všechny teologické myšlenky z Markova evangelia. Držel se své teologické koncepce.

## 2. UZDRAVENÍ SLEPCE U JERICHA

Také perikopa o uzdravení slepce u Jericha se nachází jak v Markově (10,46–52), tak v Lukášově (18,35–43) evangeliu. V obou těchto evangeliích ji najdeme ve stejném kontextu veřejného působení Ježíše Krista. Jedná se o závěrečnou fázi jeho cesty do Jeruzaléma. Nejbližší kontext je ovšem odlišný. Zatímco u Marka předchází text o ambiciózním požadavku Zebedeových synů na preferovaná místa u Ježíše ve slávě a Ježíšovo poučení o tom, jaký postoj je třeba zaujmout při usilování o první místo, u Lukáše tento text nemáme. Zřejmě by narušoval obraz učedníků, který chtěl evangelista předat svým čtenářům. U Lukáše předchází (Lk 18,31–34) třetí Ježíšova předpověď utrpení (srov. Mk 10,32–34). Zatímco Marek po uzdravení Bartimaia už vypráví o Ježíšově příchodu

do Jeruzaléma, u Lukáše následuje po perikopě o uzdravení slepce text o vrchním celníku Zacheovi, který je Lukášovi vlastní.

Perikopa o uzdravení slepce u Jericha se velmi dobře hodí pro demonstraci narativní analýzy. Např. W. Egger<sup>10</sup> provedl u perikopy Mk 10,46–52 názorné rozlišení tzv. uzlových bodů, tj. míst ve vyprávění, od nichž by se děj mohl odvíjet i jiným směrem, než jak pokračuje. Rozlišil jich sedm. Jsou to: sedět slepý, volat, překážka, křičet, být zavolán, uzdravení, následování. První bod představuje výchozí situaci (ale i ta by mohla být jiná), u ostatních bodů je zřetelně vidět, že by děj mohl pokračovat jiným směrem<sup>11</sup> (např. Levi by nemusel být Ježíšem zavolán). Všechny Markovy uzlové body jsou také v paralelní perikopě u Lukáše. V ní však můžeme najít ještě jeden uzlový bod navíc. Na rozdíl od Marka evangelista v Lk 18,36 říká, že když slepec slyšel, jak zástup prochází, „vyptával se, co to je.“ Tento další uzlový bod je jen dokladem, že i u tohoto textu se evangelista Lukáš snažil, aby vyprávění mělo logický sled, tj. bylo zcela koherentní, a tak mohlo upoutat čtenáře. I v této perikopě slouží tomuto účelu také zestručnění Markova textu, např. vynechání líčení toho, jak lidé povzbuzují slepce, aby se přiblížil k Ježíšovi v Mk 10,49b. Tím se nejen vyprávění stalo přímějším, ale bylo rovněž odstraněno jakékoliv napětí k předcházejícímu okřikování slepce „mnohými“ (tak Mk 10,48) či „těmi, kteří šli vpředu“ (tak Lk 18,39). Lukáš tedy zřejmě i zde – jak je to pro něho obvyklé – usiluje o kvalitnější vyprávění, které nemusí čtenářům působit velkou námahu při sledování průběhu děje. Sem můžeme snad také zařadit úplné vynechání jména Bartimaioš. Ale třetí evangelista nezapomíná samozřejmě také na teologii. V této perikopě se ovšem spokojuje s tím, že přebírá teologické výpovědi z Markova textu. Určité zesílení můžeme ovšem vidět v oslovení κύριε, jímž se slepec v Lk 18,41 obrací k Ježíši s prosbou o dar zraku (Mk 10,51 má ῥαββουνι), protože je v něm možné vnímat aspoň do určité míry teologický obsah, rozhodně z pohledu čtenářů evangelia. Lk 18,42 přebírá Ježíšova slova u Marka 10,52 „tvá víra tě zachránila“. Ale dá se říci, že se tato věta stala Lukášovým teologickým vlastnictvím, protože ji má ve svém evangeliu celkem čtyřikrát, a to nejen v 8,48 a 18,42, kde se nachází už na paralelních místech u Marka (5,34 a 10,52), ale také v Lk 7,50 a 17,19, tj. v rámci textů, které jsou Lukášovu evangeliu vlastní. Následně se Lukáš

<sup>10</sup> EGGER, *Methodenlehre*, s. 131; stejně: EGGER – WICK, *Methodenlehre*, s. 189.

<sup>11</sup> EGGER, *Methodenlehre*, s. 131, tyto možnosti v graficky zobrazeném rodokmenu uzlových bodů rovněž výslovně uvádí. Stejně schéma také: EGGER – WICK, *Methodenlehre*, s. 189.

(18,43) zmiňuje také o tom, že uzdravený slepec Ježíše „následoval“. Ale v jeho formulaci chybí příslovečné určení „na té cestě“ (ἐν τῇ ὁδῷ), které pro evangelistu Marka mělo nepochybně jasný teologický význam jako výpověď o tom, že následovat Ježíše znamená jít s ním i tam, kde ho čeká odsouzení a ukřižování. Bartimaios má být tak pro čtenáře Markova evangelia příkladem správně chápaného následování Krista.<sup>12</sup> Lukáš možná nevnímal význam tohoto stručného údaje „na té cestě“. Ale pro teologii Lukášova evangelia se tento údaj nemusel snad jevit také jako příliš důležitý nebo nezbytný. Evangelista sám ve svém evangeliu jasně zaznamenal, že následovat Krista znamená zapřít sám sebe a brát „každý den svůj kříž“ (9,23). Iterativní formulací (na rozdíl od Marka i Matouše) chtěl zřejmě poukázat na stálé úsilí a na trvalé zaměření života u těch, kdo chtějí být ve společenství s Kristem. A tuto myšlenku jistě nechtěl Lukáš vyloučit ani při zmínce o následování Ježíše uzdraveným slepcem u Jericha v Lk 18,43. Pro Lukášovu teologii bylo nepochybně zásadní snažit se čtenářům názorným způsobem ukázat, jak jedná a jaký je Ježíš. Evangelista Lukáš ovšem místo zmínky o následování Ježíše „na té cestě“ říká, že uzdravený slepec při svém následování Ježíše „oslavoval Boha“ (18,43). K tomu ještě připojuje, že „když to všechen lid uviděl, vzdal chválu Bohu“ (tamtéž). Vyjádření ohlasu, který vyvolalo zázračné uzdravení u lidí, kteří byli toho svědky, patří k základním prvkům literárního žánru vyprávění o zázračném uzdravení. Zde tedy Lukáš respektuje toto schéma a zdůrazňuje reakci lidí na uzdravení slepce u Jericha. Z toho poznáváme, že autor třetího synoptického evangelia chtěl pokud možno zůstat věrný pravidlům příslušného druhu textu. Přitom zřejmě vnímal i prvek oslavy a chvály Boha jako důležitý pro své čtenáře.

Nejnápadnější rozdíl oproti Markovu textu se však nachází v Lukášově perikopě hned na začátku, kde se referuje o místě události. Zatímco v Mk 10,46 se jasně říká, že k setkání se slepým žebrákem Bartimaielem došlo, když Ježíš, jeho učedníci a velký zástup vycházel z Jericha, v Lk 18,35 čteme, že setkání se slepcem se uskutečnilo, když se Ježíš „blížil k Jerichu“. Jak vysvětlit tento rozdíl? Nemůže nás uspokojit výklad, který by se odvolával na to, že každý z evangelistů hovoří o jiném Jeri-

<sup>12</sup> Tuto teologickou myšlenku většina interpretů právem připomíná. Viz např. poučení, které uvádí jako závěr exegeze perikopy o uzdravení slepého Bartimaia J. R. EDWARDS, *The Gospel according to Mark*, Grand Rapids: Eerdmans, 2002, s. 331: „Whoever asks of Jesus must be willing to follow Jesus ... even on the uphill road to the cross“ (tři tečky jsou v originále).



chu, např. jeden o starozákonním a druhý o novozákonním. Už ne zcela detailní znalost Palestiny u evangelisty Lukáše takové rozlišení zřejmě nedovoluje. Mohlo by se nabízet čistě narativní řešení, tzn. vysvětlení, že evangelista Lukáš odstranil Markovu dosti krkolomnou a narativně málo obsažnou formulaci ve v. 46 o příchodu do Jericha, bez jakéhokoliv údaje o činnosti v tomto městě, s okamžitým líčením východu z tohoto města, a to tak, že by vše zjednodušil jednoduchou formulací (podle vzoru starozákonních narativních textů) „stalo se, když se přibližoval k Jerichu (ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίξειν αὐτὸν εἰς Ἱεριχὼ)“ (18,35). Ale mnohem přesvědčivější je předpoklad, že rozhodující byla pro evangelistu Lukáše skutečnost, že měl k dispozici ještě vyprávění o setkání vrchního celníka Zachea s Ježíšem, které se odehrává v Jerichu. To, že tento text chtěl evangelista umístit až po perikopě o uzdravení slepce, má zřejmě svůj důvod v teologické výpovědi textu o vrchním celníku Zacheovi. Proto je užitečné věnovat pozornost také této perikopě.

### 3. VRCHNÍ CELNÍK ZACHEUS A JEŽÍŠ

Vyprávění o setkání vrchního celníka Zachea s Ježíšem v Jerichu má ve svém evangeliu pouze evangelista Lukáš. Nemůžeme zde tedy srovnávat narativní a teologický výkon evangelisty Marka. Perikopa Lk 19,1–10 může však rozhodně sloužit jako dosti výmluvný příklad propojení narativity a teologie u evangelisty Lukáše.<sup>13</sup> Nevíme sice, jak vypadal pramen, o který se evangelista při sestavování textu této perikopy opíral. Ale výsledná podoba textu představuje jistě znění, které chtěl Lukáš předložit svým čtenářům a na němž se podle všeho v určité (spíše nemalé) míře sám podílel. Můžeme se pokusit představit si situaci prvních čtenářů, či spíše posluchačů Lukášova evangelia, kteří znali jen předcházející text třetího synoptického evangelia. Když slyšeli o vrchním celníku Zacheovi, o němž je výslovně řečeno, že byl bohatý (Lk 19,2), museli přitom vnímat určité napětí, protože doposud věděli z evangelia o Ježíšově blízkosti k celníkům (viz Lk 5,27nn; 7,29.34; 15,1; srov. také 18,10–13), zatímco bohatí byli hodnoceni dost kriticky (6,24; 12,16nn; 16,19nn; 18,23nn). Ale prvním čtenářům jistě neušlo, že spoje-

<sup>13</sup> K významu a smyslu perikopy Lk 19,1–10 srov. kromě komentářů také: L. TICHÝ, „Jesus and Zacchaeus,“ *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Theologica Cyrillo-Methodiana, Theologica Olomucensia* 11 (2011): 15–22.



ní „vrchní celník“ a „bohatý“ v jedné osobně potvrzovalo to, co mohli odvodit už z předcházejícího textu evangelia, v němž byli celníci opakovane jmenováni v těsném spojení s hříšníky (5,30; 7,34; 15,1). Čtenáři museli být zaujati očekáváním, jak se bude děj dále odvíjet. Také pokračování ve vyprávění jen podpořilo upoutání pozornosti na děj, protože se v něm hovoří o Zacheově zájmu o Ježíše a jeho snaze za každou cenu vidět, jak Ježíš vypadá (19,3n). Určité uvolnění napětí dává líčení toho, jak Ježíš zve sám sebe do Zacheova domu (v. 5). To však vyvolává očekávání Zacheovy reakce. Ta je zřetelně vyjádřena v radosti, s jakou vrchní celník Ježíše přijímá (v. 6). Novou zápletku představuje v. 7, ve kterém je řeč o reptání lidí (doslova „všech“) vůči Ježíšovu jednání: „Vešel jako host k hříšníkovi.“ Čtenáři by potom asi spíše očekávali Ježíšovu reakci na radostné přijetí jeho osoby ze strany vrchního celníka Zachea. Jestliže ve formulaci reptajících byl vlastně kritizován Ježíš, ve v. 8 se nicméně ujímá slova Zacheus. Už tento okamžik, ale především také uvození Zacheovy přímé řeči, tj. že „se postavil a řekl Pánu,“ musely vést první čtenáře k tomu, že od Zacheova stanoviska očekávali něco velmi důležitého. Tím také se jeví jako zcela neadekvátní chápat Zacheovu výpověď jako obranu, jako líčení toho, co Zacheus už pravidelně dělá. Tento výklad Zacheových slov, který se objevil v 19. století a v poslední době také v některých významných komentářích či ve speciálních příspěvcích exegetů,<sup>14</sup> je naprosto vyloučen výrazem τὰ ὑπάρχοντα, který může znamenat jen „majetek“ či „jmění“, a ne „příjem“, ze kterého by Zacheus s určitou pravidelností dával polovinu chudým. Proto nelze chápat přítomní tvary δίδωμι (dosl. „dávám“) a ἀποδίδωμι (dosl. „odevzdávám, vracím, nahrazuji“) v Zacheově prohlášení ve významu habituálním či iterativním, nýbrž jednoznačně pouze ve smyslu futurálním, který zahrnuje jak rozhodnutí v přítomnosti, tak jeho následnou realizaci v budoucnosti: „Hle, polovinu svého majetku, Pane, dám chudým, a jestliže jsem někoho v něčem ošidil, nahradím to čtyřnásobně.“<sup>15</sup> Tak obsahuje Lk 19,8

<sup>14</sup> Jedním z prvních byl F. GODET, *Commentaire sur l'évangile de Luc*, sv. 2; Neuchâtel: L. A. Monnier, 1969, s. 337 (1. vyd. vyšlo 1872); zastánci tohoto výkladu z poslední doby: J. A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke X–XXIV*, AB 28A; New York, NY: Doubleday, 1985, s. 1220n, 1225; L. T. JOHNSON, *The Gospel of Luke*, Sacra Pagina 3; Collegeville, MN: Liturgical Press, 1991, s. 285n (český překlad: *Evangelium podle Lukáše*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 303); J. B. GREEN, *The Gospel of Luke*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1997, s. 671n; A. C. MITCHELL, „Zacchaeus Revisited: Luke 19,8 as a Defense“ *Bib* 71 (1990): 153–176; A. C. MITCHELL, „The Use of συκοφαντεῖν in Luke 19,8: Further Evidence for Zacchaeus's Defense“ *Bib* 72 (1991): 546–547.

<sup>15</sup> Podrobnější zdůvodnění viz v příspěvku: L. TICHÝ, „Was hat Zachäus geantwortet? (Lk 19,8),“ *Bib* 92 (2011): 21–38.

důležitou teologickou výpověď o tom, jak setkání s Ježíšem zásadním způsobem změnilo životní postoj vrchního celníka Zachea. V Lk 19,9n se potom ujmá slova Ježíš a pronáší dva výroky. První se týká situace vrchního celníka („dnes přišla do tohoto domu spása, protože i on je potomek Abrahámův“) a druhý představuje obecnou výpověď o Ježíšově poslání („Syn člověka totiž přišel hledat a zachránit, co zahynulo“). Asi nelze přehlédnout určitou podobnost se závěrem perikopy o povolání celníka Leviho (Lk 5,31b–32), která končí rovněž dvěma výroky Ježíše Krista, z nichž první má sice obecný charakter (přísluví o lékaři, kterého nepotřebují zdraví, ale nemocní), ale druhý se týká také charakteru Ježíšova poslání („nepřišel jsem povolát spravedlivé, ale hříšníky k pokání“). Určitá paralelnost vůči Lk 19,9n se nedá popřít. Současně je ovšem také vidět teologické převýšení perikopy o vrchním celníku Zacheovi vůči perikopě o povolání celníka Leviho.<sup>16</sup> I když o Zacheovi se neříká jako o Levim (srov. Lk 5,28), že Ježíše následoval, máme zde rozhodně silnější christologickou výpověď: Ježíš přišel *hledat a zachránit* ty, kteří se zatoulali či ztratili, proto je sám vyhledává (téma je obrazně vyjádřeno už v Lk 15,4nn). Nelze rovněž nevidět větší teologickou váhu této perikopy o Zacheovi oproti předcházející perikopě o uzdravení slepce u Jericha, a to i přesto, že uzdravený slepec Ježíše následoval (srov. Lk 18,43), protože u Zachea se jedná o uzdravení duchovní od začátku až do konce, zatímco slepec před Jerichem jen odpovídá na uzdravení z tělesné slepoty. Zde také můžeme vidět zdůvodnění pořadí obou perikop v Lukášově evangeliu a vysvětlení změny místa uzdravení slepce oproti Markovi. Před Jerichem je uzdraven slepec, který se připojuje k těm, kdo jdou s Ježíšem. V Jerichu je vyléčen ze svého dosavadního způsobu života bohatý vrchní celník, o kterém se sice neříká, že se vydal za Ježíšem, ale jeho rozhodnutí, učiněné na základě setkání s Ježíšem, napravit zcela velkorysým způsobem všechny škody, které způsobil, jej řadí k těm, kdo „Boží slovo slyší a plní“ (Lk 8,21), a tak se stává Ježíšovým duchovním příbuzným.

Na perikopě Lk 19,1–10 je možné názorným způsobem pozorovat, jak evangelista Lukáš využívá své přednosti dobrého vypravěče také vědomě k tomu, aby umožnil čtenářům vnímat a chápat teologické poselství svého evangelia.

<sup>16</sup> Tento rys zkoumá a zdůrazňuje G. HOTZE, *Jesus als Gast: Studien zu einem christologischen Leitmotiv im Lukasevangeliem*, Würzburg: Echter, 2007, s. 53–56 a 73.

## ZÁVĚR

Mohli jsme zkoumat a sledovat vzájemnou souvislost a propojení narativity a teologie pouze na dvou (pro Mk) či na třech (pro Lk) konkrétních textech ze dvou synoptických evangelií. Ale i to se jeví jako dostatečné k učinění určitých závěrů. Jde o základní charakteristiku, jak každý z těchto dvou synoptických evangelistů spojoval teologii s narativními texty. Texty tohoto druhu tvoří u Mk převážnou a u Lk velkou většinu textu evangelia. Oba evangelisté při psaní svého evangelia sledovali nepochybně teologické cíle. Ve způsobu zpracování teologických témat a výpovědí v rámci textů narativního charakteru nacházíme – což není samozřejmě překvapivé – mezi Markem a Lukášem nemalé rozdíly. Autorovi třetího synoptického evangelia šlo nepochybně také o to, aby i narativní texty v jeho evangeliu působily na čtenáře co nejlepším dojmem. To zapadalo do jeho teologické koncepce, která v neposlední řadě zahrnovala snahu, aby čtenáři co nejvíce poznali, jaký význam má pro ně Ježíš Kristus a co jim dává. Lukáš samozřejmě ví, že v jeho evangeliu nemohou chybět naukové výpovědi. Ale i ty – především Ježíšovy řeči – jsou zakomponovány do narativního rámce, protože na čtenáře měl zřejmě zapůsobit celý Ježíšův příběh. V této souvislosti není asi náhodné, že Lukáš neprosazuje explicitně žádný christologický titul jako ten nejdůležitější, největší a hlavní. Pro něho je např. Ježíš samozřejmě „Pán“, ale přesné vymezení a vyměření tohoto titulu se čtenář z evangelia nedozvídá.<sup>17</sup> Lukášovo evangelium mu však přitažlivým způsobem vykresluje tohoto Pána jako toho, kdo mu přináší spásu, a proto je možné mu světit celý svůj život se vším všudy.

Na rozdíl od Lukáše evangelista Marek neusiluje systematicky o to, aby jeho evangelium působilo z narativního hlediska přitažlivým dojmem. Jde mu o zvěstování evangelia o Ježíši Kristu (srov. Mk 1,1). Přitom vycházel hlavně z toho, co mu poskytovaly prameny, které měl k dispozici. Tyto prameny měly samozřejmě převážně narativní charakter. Marek se zřejmě především snažil některé výpovědi zdůraznit nebo některé pojmy vysvětlit (odtud tzv. „dualita“, srov. např. vysvětlení pomocí ὁ ἑστὶν v Mk 3,17; 5,41; 7,11; 7,34; 12,42; 15,16; 15,22; 15,34; 15,42). Záleželo mu jistě na správné informaci adresátů evangelia. Ale o nara-

<sup>17</sup> Např. P. POKORNÝ, *Theologie der lukanischen Schriften*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998, s. 117, říká, že titul „Pán“ není pro Lukášovu teologii typický.

tivní „vylepšení“ se zřejmě mnoho nestaral. Avšak Markovo evangelium – jak ukazuje teorie dvou pramenů, která se pro velkou část badatelů jeví právem jako ve své podstatě přesvědčivá – splnilo hned v první době své existence velký úkol, když se stalo jedním z hlavních pramenů pro velká synoptická evangelia podle Matouše a podle Lukáše. Oba velcí synoptikové, tj. Matouš a Lukáš, se zřejmě opřeli o Marka jak pro jeho narativní charakter, tak pro jeho teologické poselství, a obojí rozvinuli ve svých evangeliích. Marek ovšem po splnění tohoto velmi důležitého úkolu také nevypadl z tradice, ale stal se jedním ze čtyř hlasů v novozákonním kánonu, které z velké části narativním způsobem zvěstují Ježíše Krista.

#### **Narrativity and Theology in the Gospels of Mark and Luke**

*Key words:* Gospel of Mark; Gospel of Luke; Narrativity; Theology

*Abstract:* The article attempts to compare the relationship between narrativity and theology in the Gospels of Mark and Luke. Three pericopes are studied in order to achieve the goal. Two of them are to be found both in the Gospel of Mark (2:13–17; 10:46–52) and in the Gospel of Luke (5:27–32; 18:35–43) while the third is only in the Gospel of Luke (19:1–10). From the Lukan texts it is obvious that the author of this Gospel seeks to present narratives of a high quality, without any roughness or unevenness. This quality serves the theological message of the Gospel as well. The narratives should help the readers reach a better understanding of Jesus and recognize and accept his demands on those who are willing to follow him. In contrast, the author of the Gospel of Mark is primarily interested in informing his readers who Jesus is and what His Gospel means, without much concern about the smoothness of the narratives.

prof. Ladislav Tichý, Th.D.  
Katedra biblických věd  
CMTF UP  
Univerzitní 22  
771 11 Olomouc